

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการเสวนาเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยเกษตรอินทรีย์

ภายใต้หัวข้อ

สถานภาพและประเด็นปัญหาในระบบการผลิต
และการตลาดข้าวอินทรีย์

เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โดย

ดร. แสง รวยสูงเนิน

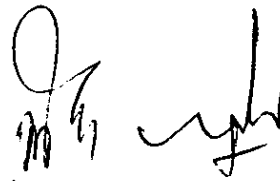
ภาควิชาทรัพยากรที่ดินและสิ่งแวดล้อม คณะเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เมษายน ๒๕๔๘

คำนิยม

ข้าพเจ้าใคร่ขอขอบพระคุณ บรรดาสมาชิกเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ที่มีรายชื่อแนบอยู่ในเอกสารการประชุมต่างๆ ทั้ง ๔ ครั้ง ที่รวมถึงสมาชิกประเภทชั่วคราวรายกิจกรรมและสมาชิกถาวร ที่มาจากทั้งกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านอีสาน กลุ่มเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ กลุ่มและเครือข่ายองค์กรพัฒนาชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการอิสระ นักวิชาการจากหน่วยราชการ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ฝ่ายแผนและนโยบาย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฝ่ายการตลาด และภาคธุรกิจเอกชน ที่ให้ความกรุณาช่วยเหลือสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ต้นจนจบ ทั้งๆ ที่มีงบประมาณสนับสนุนเพียงแค่ค่าเดินทางกับอาหารกลางวันเฉพาะเกษตรกรเท่านั้น ด้วยความช่วยเหลือดังกล่าวได้ทำให้ข้าพเจ้าสามารถรวบรวมประเด็นที่เป็นสาระความเป็นจริงในมุมต่างๆ ของสังคมเกษตรอินทรีย์ ทั้งในเชิงอุปสรรค ปัญหา แนวทางการวิจัย โดยอาศัยประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแกนนำแล้วเสริมด้วยพลังทางวิชาการ ซึ่งทำให้ได้หลักการและวิธีการที่สามารถใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการทำงานวิจัยและพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในระดับภาค ที่อาจขยายผลถึงระดับประเทศได้เป็นอย่างดี และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะสามารถนำผลงานนี้ไปใช้ประโยชน์ในการทำงานวิจัยและพัฒนากระบวนเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นรูปธรรม ต่อไป

แสวง รวยสูงเนิน

คณะเกษตรศาสตร์ ม. ขอนแก่น

คำคมของกลุ่มที่ 1 ในการเสวนาครั้งที่ ๒ ณ ศาลาวัดป่าสวนธรรมร่วมใจ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘

ความเป็นสื่อเหลืออะไรในวันนี้
มาพลิกพื้นแผ่นดินทองท้องถิ่นเรา

ให้รวงข้าวพราวไสวในท้องทุ่ง
เศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงชีวา

นอกจากนี้ท่วมเมืองกับเรื่องเศร้า

ที่อับเฉาให้เรื่องรองดังทองทา

ให้วันพรุ่งนี้มีรอยยิ้มอิ่มทั่วหน้า

สุขประชาเสรีชนคนดีคิด

บทคัดย่อสำหรับผู้บริหาร

การพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยปัจจุบัน ได้รับการพัฒนาเป็นวาระแห่งชาติ และหน่วยงานต่างๆ ได้กำหนดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนนโยบายดังกล่าว เพื่อเพิ่มผลผลิตเกษตรอินทรีย์ ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับชาติ เพื่อพัฒนาความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร แต่อย่างไรก็ตามการขยายตัวทางด้านเกษตรอินทรีย์ก็ยังนับได้ว่าช้ากว่าที่คาดหวังไว้ อันเนื่องมาจากปัจจัยแวดล้อมหลายประการ ในกระบวนการวิจัยและพัฒนานั้น ได้มีการเสนอโครงร่างโครงการวิจัยและพัฒนาที่ยังมีข้อค้อยอยู่มาก และจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุง เพื่อให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อค้อยในโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์นั้น เกิดมาจากจำนวนนักวิจัยด้านเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยยังมีอยู่น้อย และที่มีอยู่น้อยนั้น ก็ยังเป็นนักวิจัยที่ทำงานบางเวลาให้กับเกษตรอินทรีย์ และไม่สามารถที่จะทุ่มเทให้กับงานวิจัยด้านเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง ดังนั้นการพัฒนาโครงการวิจัยด้านเกษตรอินทรีย์ที่ผ่านมา จึงใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความเห็นจากผู้นำกลุ่มเกษตรกรเป็นหลัก

แนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนด้านเกษตรอินทรีย์ ต่องานวิจัยและพัฒนานั้น ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น และมีความสำคัญมากกว่าการใช้ความเห็นจากผู้นำเพียงอย่างเดียว เพื่อให้เกิดการขยายตัวทั้งในระดับกลุ่ม และเครือข่าย เข้าไปในระดับชุมชน ทดแทนการมีส่วนร่วมของผู้นำเกษตรกรเพียงอย่างเดียว เพื่อตอบสนองแนวโน้มของการพัฒนาดังกล่าว จึงได้มีการจัดประชุมเสวนาทางวิชาการเพื่อสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาเกษตรอินทรีย์ ซึ่งได้ริเริ่มขึ้นเมื่อต้นปี 2548 ด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) การเสวนาดังกล่าวได้จัดอย่างเป็นขั้นตอน เริ่มต้นจากการประชุมที่ศูนย์เรียนรู้ของกลุ่มเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ จังหวัดยโสธร แล้วปรับเปลี่ยนมาเป็นการประชุมในวัดป่า ที่มีสมาชิกทำเกษตรอินทรีย์อยู่ใกล้เคียง ต่อมาได้จัดประชุมที่อุทยานเทคโนโลยีการเกษตร และครั้งสุดท้ายได้จัดที่สำนักงานคณบดี คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ด้วยมีวัตถุประสงค์ที่จะเปิดโอกาสให้มีสมาชิกที่สนใจเข้าร่วมประชุมเป็นไปตามเงื่อนไขของโครงการ โดยเริ่มต้นจากกลุ่มเกษตรกรผู้นำ มาสู่สมาชิกเครือข่าย และตามด้วยการมีส่วนร่วมของนักวิชาการและเกษตรกร และในที่สุดก็ได้เปิดโอกาสให้นักวิชาการในสถาบันการศึกษาและภาคราชการมีส่วนร่วมมากขึ้นเป็นลำดับ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาโครงการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรม จากผลการจัดเสวนาทั้ง 4 ครั้งในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน 2548 ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกร นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน นักธุรกิจภาคเอกชน ฝ่ายแผนและนโยบาย และนักวิจัยโดยทั่วไปเข้าร่วมทั้ง 4 ครั้ง รวมจำนวนกว่า 300 คน

จากผลการประชุมทั้ง 4 ครั้งได้แสดงให้เห็นว่า การขยายตัวของระบบเกษตรอินทรีย์นั้นเกิดขึ้นทั้งจากการสั่งการในระบบราชการ และการดำเนินงานจากกลุ่มและเครือข่ายเกษตรกร แต่ปรากฏว่าแม้จะมีการสั่งการจากระบบราชการ แต่แผนการทำงานในระดับพื้นที่ก็ยังไม่มีความชัดเจนเพียงพอที่จะปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบราชการที่ทำงาน

ด้านเกษตรอินทรีย์ในปัจจุบันก็มักเน้นแต่การกำหนด และตรวจสอบมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ โดยไม่เน้นเป้าหมายไปที่การพัฒนาและการขยายผลการทำเกษตรอินทรีย์ ในระดับการทำงานของนักวิจัยและนักส่งเสริมก็เช่นกัน มักจะไม่ค่อยมีการประสานงานเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จึงยังเกิดผลไม่มากเท่าที่ควรในทางปฏิบัติ ส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้นก็มิขี้นจำกัดทั้งด้านความรู้ทางวิชาการและความรู้ในการขับเคลื่อนกลุ่มและเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ และในกรณีของเกษตรกรนั้น ส่วนใหญ่ก็ยังเผชิญกับระบบเกษตรเคมี ทั้งชุดความรู้ วิถีชีวิต และการทำงานในไร่นา นอกจากนี้ระบบทรัพยากรเพื่อการเกษตรในชนบทโดยทั่วไป ก็อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง อันเนื่องมาจากการทำเกษตรเคมี และจำเป็นจะต้องมีการปรับปรุงให้ฟื้นคืนกลับมาในเบื้องต้นค่อนข้างมาก และอาจต้องใช้ทุนด้านต่างๆ จำนวนมากเช่นเดียวกัน จนกว่าจะสามารถพัฒนาระบบทรัพยากรที่สามารถสนับสนุนระบบเกษตรอินทรีย์ที่สามารถพึ่งตนเอง และมีความยั่งยืนโดยไม่ต้องลงทุนด้านปัจจัยการผลิตอีกต่อไป จากสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ทำให้การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ไม่ค่อยมีความต่อเนื่อง และไม่เกิดผลลัพธ์ตามที่กำหนดไว้ในแผนงาน

แนวทางในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่สำคัญก็คือ การรวมพลังและสร้างความเป็นหนึ่งของกิจกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์โดยอาศัย การวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชน ให้เป็นการวิจัยเชิงประจักษ์ โดยการรวมพลังความสามารถของทุกภาคส่วนไว้ด้วยกัน จึงจะเกิดผลการพัฒนาที่แท้จริง จากผลการเสวนาที่ผ่านมาพบว่าได้ก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างบุคลากรในสาขาต่างๆ และมีข้อตกลงความร่วมมือในการทำงานแบบกัลยาณมิตร ที่จะพัฒนางานวิจัยเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมของฝ่ายแผน ฝ่ายนักวิจัย นักส่งเสริม นักพัฒนาเอกชน นักธุรกิจเอกชน ผู้นำชุมชน และเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์โดยทั่วไป ที่จะผนึกกำลังแบบมีส่วนร่วมให้เกิดการขับเคลื่อนระบบเกษตรอินทรีย์ ทั้งในเชิงเทคโนโลยี เชิงสังคม และเชิงเศรษฐกิจ และด้วยผลของความเข้าใจและความพยายามที่เหมาะสม ได้ทำให้เกิดมีข้อเสนอในการทำงานวิจัยภายใต้กรอบแนวคิดและโครงการต่างๆที่รายงานไว้ในเอกสารฉบับนี้

Executive summary

Organic agriculture has recently become an important national focus with significant efforts being made by all sectors to increase organic products, their quality and quantity, at both regional and national levels as part of a movement towards clean and green food crops. However, actual expansion rates and promotion of organic farming systems fall short of expectations and have not met anticipated targets. Within the research and development sectors, there are a number of poorly articulated proposals for research and development that require significant improvement. This in part is due to the limited number of organic agriculture researchers and most of them are also 'part-time' organic farming system researcher. As such an option for improving proposals may lie through community validations and consultation.

Until recently, community validation of organic farming research proposals has focused on community leader validation. In order to expand organic agricultural research and development, general organic community participation is more relevant than just farmer leader participation. As such, organic farmer workshops were initiated through support of Thailand Research Fund. A series of workshops have been organized during the last three months, in centers of organic farming communities, temple situated within organic farming group centers, and at Khon Kaen University, with the intention of attracting relevant participants from different sectors, sequentially and proportionally. As a result, the workshops have attracted primarily farmers, practitioners, private sector, non-government

organization, government officials, academics and organic farming system researchers.

Results from these sequential 4 workshops revealed that efforts to expand organic agriculture are from both sides, namely top-down and bottom-up, with different priorities and aspects. Despite the fact that organic agriculture is on the national agenda, action plans to effect the implementation of these systems are still lagging behind. The government sector has mostly concentrated on standardizations with no clear action plans on organic agriculture improvement and expansion. At the same time, efforts of researchers and extension workers are still far from well synchronization. Moreover, non-government organizations working close to organic farming communities are insufficiently equipped with the necessary set of knowledge skills, on both technologies and organic community movement. Finally, farmers are still familiar and stuck with conventional chemical farming systems, for both lifestyle and knowledge. Their basic natural resources for agricultural production are also severely degraded from current 'chemical' practices of their current production systems, and need both appropriate knowledge and appropriate efforts in enhancing their understanding of organic agriculture to convert to more sustainable systems. As such the general effort on organic agriculture research and development is not all well coordinated and remains largely unproductive.

There is the potential to improve the current situation with respect to the promotion of organic farming systems through the compilation and unification of these scatter and ineffective efforts into a set of common goals by using 'community-based participatory researches' with integrated approaches of all sectors mentioned above. The results of the workshops have at least

initiated common understanding and friendship agreement on organic farming system research and development for policy makers, researchers, extension workers, non-government organizations, private sectors, community leaders and organic farmers. Potential research topics and research questions are on both appropriate organic technology development, organic farming system economics, and organic farmer group expansion have been formulated. With a common understanding and effort, a number of potential research projects have been initiated and guidelines provided in this report.

สารบัญ

รายการ	หน้า
คำนำ	9
สรุปผลการทำงาน	11
โจทย์วิจัยด้านต่างๆ	15
ภาคผนวก	17
ประเด็นที่สำคัญต่างๆจากการประชุมเสวนา	17
คำถาม-คำตอบที่สำคัญในระบบเกษตรอินทรีย์	17
การกำหนดวัตถุประสงค์ของเกษตรอินทรีย์ก่อนการเสวนา	17
ทำอย่างไรจะเริ่ม และเร่งการขยายระบบเกษตรอินทรีย์	18
เอกสารประกอบการประชุมและรายงานผลการเสวนา	22
ผลการเสวนาครั้งที่ ๑	22
ผลการเสวนาครั้งที่ ๒	27
ผลการเสวนาครั้งที่ ๓	38
ผลการเสวนาครั้งที่ ๔	50
เอกสารบรรยายการเสวนาครั้งที่ ๔	66

รายงานโครงการ การพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อพัฒนาระบบการผลิตและการตลาดข้าวอินทรีย์ในภาค อีสาน

คำนำ

การสร้างระบบเกษตรอินทรีย์ในปัจจุบัน เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาทางด้านการเกษตรและการผลิตอาหารที่มีหลัก ที่สำคัญในการสร้างระบบการผลิต ที่ปลอดภัยและไม่เบียดเบียนกัน ทั้งตนเอง เพื่อนบ้านทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม การดำเนินการดังกล่าวนี้ แม้จะประสบผลสำเร็จทั้งในระดับครัวเรือน กลุ่ม ชุมชน และเครือข่าย แต่ก็ยังมีขีดจำกัดในการพัฒนาอยู่พอสมควร ในด้านต่างๆ ทั้งในเชิงเทคนิค วิธีการ และเชิงระบบในกระบวนการทำงานขับเคลื่อนกลุ่มและองค์กรเครือข่าย เพื่อการหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆของระบบการผลิต

ประเด็นที่เป็นขีดจำกัดที่ทำให้การพัฒนาระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ ยังขยายตัวได้ช้า ทั้งในเชิงการผลิตและการตลาดนั้นมีหลายประเด็นที่มีปฏิสัมพันธ์ กันอย่างใกล้ชิด และต้องการการพัฒนาแบบผสมผสานเป็นองค์รวมนั้น ได้แก่ ประเด็นดังต่อไปนี้

1. เทคนิค วิธีการ และการปฏิบัติในการจัดการการรวม และการขยายตัวของกลุ่ม ซึ่งสืบเนื่องมาจากผลการดำเนินการตามความถนัดของบุคคลากรที่เกี่ยวข้อง เป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่ม โดยไม่มีการกำหนดกระบวนการทำงานและการสรุปทบทวนที่ชัดเจน เพื่อการพัฒนางานในเชิงการขยายและขับเคลื่อนกลุ่ม ในบางกรณีที่แม้จะทราบข้อดีอยู่บ้าง ก็มีขีดจำกัดอยู่ที่ความชัดเจน และเป็นประเด็นเฉพาะตัวบุคคลที่ปฏิบัติงานอยู่ ทำให้ไม่สามารถพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงได้ด้วยตนเอง
2. ความรู้ความสามารถของคณะทำงานสนับสนุนการผลิตข้าวอินทรีย์ ในการดำเนินงานกิจกรรมของกลุ่มในแทบทุกขั้นตอนที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาร่วมไปกับกระบวนการขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่มข้าวอินทรีย์
3. เทคนิค วิธีการปรับปรุงบำรุงดินและที่ดิน ที่เหมาะสมกับระบบทรัพยากรในระดับครอบครัวในพื้นที่ใหม่ ที่มีฐานทรัพยากรแตกต่างกัน ทั้งในระดับลุ่มน้ำ ชุมชน และครัวเรือน โดยใช้ฐานประสบการณ์ของสมาชิกแต่ละราย เป็นต้นแบบของชุดความรู้ เพื่อการจัดการองค์ความรู้ด้านต่างๆของระบบการปรับปรุงดินในระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ตามมาตรฐานของ มกท.
4. ระบบการจัดการสู่ระบบการรับรองคุณภาพ ทั้งกระบวนการพัฒนาทรัพยากรพื้นฐาน ระบบการผลิต และระบบการจัดการหลังการเก็บเกี่ยวที่สะดวกและง่ายต่อการดำเนินงาน ทั้งในระดับครัวเรือน ระดับกลุ่ม และระดับเครือข่าย

5. ระบบตลาดผู้บริโภคชาวอินทรีทั้งในและต่างประเทศ ทั้งในเชิงของข้อมูลระบบตลาด ขีดจำกัดและความต้องการของผู้บริโภค และกลยุทธ์ด้านต่างๆในการพัฒนาระบบตลาด

ดังนั้น แนวทางในการวิจัยและพัฒนาในประเด็นชาวอินทรี ก็คือการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจปัจจัย ทั้งในด้านเทคนิค และกระบวนการทำงาน ทั้งในเชิงข้อมูลและผลสำเร็จของการทำงาน พร้อมสร้างข้อเสนอแนะที่เป็นรูปธรรมแก่ทั้งบุคคลภายในและภายนอก อย่างรู้จริงจากบริบทที่เป็นอยู่ภายในองค์กร โดยไม่มีอคติ และมีความเข้าใจชัดเจนพอที่จะนำไปสู่การพัฒนาเทคนิคและวิธีการได้ ซึ่งอาจเป็นการทำงานวิจัยทั้งเพื่อการพัฒนาเทคนิควิธีการ วิจัยเชิงกระบวนการ และวิจัยในเชิงการสร้างหรือใช้แรงจูงใจต่างๆกับกลุ่มบุคคลประเภทต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนการพัฒนากระบวนการทำงานในแต่ละขั้นตอน และกระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มโดยรวม ทั้งในระดับท้องถิ่น และนโยบายระดับชาติ

ขั้นตอนการเตรียมการสร้างโจทย์วิจัย

1. การกำหนดและทบทวนแก่นนำของกลุ่มเกษตรกรอินทรีอีสาน และทีมสนับสนุนการทำงานในสาขาต่างๆ
2. การประชุมร่วมระดับแก่นนำเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และแผนการทำงานสนับสนุนโครงการ
3. การประชุมร่วมเพื่อวิเคราะห์ขีดจำกัด ปัญหา และทางออกต่างๆ กับกลุ่ม และเครือข่าย
4. กำหนดแนวทางการทำงานวิจัยและพัฒนาร่วมกันระหว่างเกษตรกรและนักวิชาการ
5. กำหนดหัวข้อการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรอินทรี
6. สรุปประเด็นการวิจัยและพัฒนา เพื่อกำหนดแนวทางการทำงานและโครงร่างโครงการวิจัย

ระยะเวลาในขั้นเตรียมโจทย์วิจัยและทีมสนับสนุน

๓ เดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘- เมษายน ๒๕๕๘

สถานที่จัดประชุม

- ♦ โรงสีข้าว กลุ่มเกษตรกรทำนนาไร่ บ้านโสกชุมปูน ตำบลนาไร่ อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร
- ♦ วัดป่าสวนธรรมร่วมใจ อำเภอป่าดิว จังหวัดยโสธร
- ♦ อุทยานเกษตรและเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ♦ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

กระบวนการทำงานในการเสวนาโดยรวม

1. การเปิดประเด็นที่เป็นแกนสำคัญของเรื่อง ในแต่ละครั้งของการเสวนา
2. เริ่มการเสวนาในกลุ่มใหญ่ เพื่อหาแนวทางหลัก
3. การกำหนดประเด็นเพื่อแยกกลุ่มย่อย

4. การประชุมกลุ่มย่อย ในประเด็นที่สนใจ แต่เน้นการเป็นตัวแทน และมีส่วนร่วม
5. สรุปผลการประชุมกลุ่มย่อย และนำเสนอในกลุ่มใหญ่
6. สรุปผลประเด็นสำคัญในการประชุมของกลุ่มใหญ่
7. กำหนดแนวการทำงานในขั้นต่อไป และปิดประชุม

เป้าหมายรวมของการทำงาน

- ◆ ได้เพื่อนร่วมงาน ได้ทีมงาน ทุกกลุ่มเครือข่าย ทุกสาขาวิชาการ
- ◆ ได้กรอบแนวคิดในการทำงานวิจัยและพัฒนา ในสาขาที่จำเป็น
- ◆ ได้กรอบ และวิธีการทำงานที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาเกษตรอินทรีย์
- ◆ ได้แนวคิดในการร่างเอกสารเชิงหลักการ ของโครงการวิจัยเกษตรอินทรีย์ของอีสาน และของประเทศ

สรุปผลการทำงาน

จากผลการเสวนากับกลุ่มผู้ทำเกษตรอินทรีย์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับผู้นำเครือข่าย แกนนำกลุ่มเกษตรอินทรีย์ต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สมาชิกเครือข่าย นักวิชาการที่ทำงานวิจัยและพัฒนาด้านเกษตรอินทรีย์ และหน่วยงานสนับสนุนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งทำให้ได้ข้อสรุปถึงประเด็นสำคัญที่เป็นจุดจำกัดการทำการเกษตรอินทรีย์ด้านต่างๆ โดยมีสาระสำคัญอยู่ที่ระบบพื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางสังคม ซึ่งมีสภาพไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการพัฒนาการเกษตรอินทรีย์แบบพึ่งตนเอง และส่วนใหญ่จะเริ่มค้นระบบเกษตรอินทรีย์แบบเป็นการค้า ที่ต้องพึ่งระบบตลาดและสังคมภายนอก เช่นเดียวกับระบบการเกษตรเคมี จึงทำให้เกิดความไม่ยั่งยืนและมีจุดจำกัดในการพัฒนาในด้านต่างๆ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ ระบบนิเวศ และทรัพยากรสนับสนุนในเชิงปัจจัยแวดล้อมก็อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมที่ต้องมีการฟื้นฟูก่อนที่จะมีการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แบบพึ่งตนเองได้ ทำให้ต้องลงทุนสูงโดยเฉพาะในระยะแรกๆ เมื่อเปรียบเทียบกับระบบเกษตรเคมีที่ดูเสมือนหนึ่งว่าจะลงทุนน้อยกว่า และปฏิบัติได้ง่ายกว่าไม่ต้องใช้ชุดความรู้หลายๆ ด้าน เพียงแต่มีความรู้ด้านการหาเงินและซื้อปัจจัยการผลิตจากตลาดที่มีอยู่แล้วก็สามารถปฏิบัติได้ทันที ในขณะที่ระบบเกษตรอินทรีย์ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจด้านระบบธรรมชาติ ระบบทรัพยากร ระบบการจัดการ และระบบการดูแลแปลงของตนเองและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ยังรวมถึงการจัดการเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยการผลิต และศักยภาพการปรับปรุงระบบทรัพยากรด้านต่างๆ ในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วจะต้องใช้ชุดความรู้ที่มากกว่าระบบการจัดการแบบอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกันชุดความรู้ที่จำเป็นต้องใช้ในการพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์ก็ยังไม่ค่อยมีหรือสูญหายไป หรือไม่มีการพัฒนารื้อฟื้นเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง แต่กลับติดขัดอยู่กับระบบเกษตรเคมีซึ่งไม่ต้องใช้ความรู้มากดังกล่าวข้างต้น

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจากระบบเกษตรเคมีเป็นระบบเกษตรอินทรีย์จึงดูเหมือนจะสร้างความยุ่งยาก และความซับซ้อนในระบบความรู้ ระบบความคิด และระบบชีวิตของแต่ละครัวเรือนที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของตนเองให้ยั่งยืนและดีกว่าเดิม และยังอาจมีความผูกพันกับระบบชีวิตซึ่งเคยชินกับการทำการเกษตรแบบง่ายๆ ได้ผลเร็ว จะยั่งยืนหรือไม่ก็ตามเป็นเรื่องที่ค่อยคิดทีหลัง ดังนั้นโดยภาพรวมของปัญหาพื้นฐานจึงอยู่ที่ระบบการคิดอยู่ที่ปัญหาของระบบทรัพยากร ระบบทุน และหนี้สิน ระบบความรู้ ระบบความคิด และระบบวิถีชีวิต ทั้งในระดับปัจเจก และในระดับครัวเรือน จนกระทั่งถึงระดับความสัมพันธ์ในชุมชน

ฉะนั้น กระบวนการขับเคลื่อนที่จำเป็นต้องมี และสำคัญอาจแบ่งแยกออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ เทคนิคการขับเคลื่อนโดยเทคโนโลยี ซึ่งมีแนวปฏิบัติใน 2 รูปแบบย่อย อันได้แก่ การสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ในชุดความรู้ที่มีอยู่แล้วในชุมชน ทั้งที่มีอยู่ในชุมชนเดิม และชุมชนอื่นๆ ทำความรู้อย่างไร เหล่านั้นให้ประจักษ์ ในเชิงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณก็จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในระดับตัวบุคคล แล้วพัฒนาเชื่อมต่อให้เป็นระดับครัวเรือนและระดับชุมชนต่อไป สำหรับชุดความรู้ที่ควรทำให้ประจักษ์มากขึ้นก็คือชุดความรู้ที่นำมาจากนอกชุมชน เช่น ความรู้ในทางวิชาการ หรือความรู้ที่มาจากการคิดค้นหาวิธีแก้ไขปัญหโดยเทคนิคทั้งในชุมชน และเทคนิคทางวิชาการ ชุดความรู้ดังกล่าวต้องทำให้ประจักษ์ในระดับครัวเรือนและชุมชน โดยเน้นรูปแบบที่จะทำให้คนมีความสุข ความสำเร็จในพื้นที่ที่มีทรัพยากรแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นดิน ปริมาณน้ำ ชนิดสัตว์ พืช และระบบการผลิตแบบต่างๆ ว่ามีความคุ้มค่าอย่างไร มีการเชื่อมโยงความรู้ต่างๆ ในระดับเครือข่ายและในระดับการตลาด โดยเน้น การเชื่อมโยงเข้ากับระบบเกษตรพอเพียง ระบบเกษตรประณีต 1 ไร่ และขั้นตอนต่างๆ ของระบบเกษตรทฤษฎีใหม่ เชื่อมโยงให้เห็นขั้นตอนพัฒนาการของระบบเกษตรอินทรีย์ ที่มีการเจริญร่วมกันของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ ภายใต้ปรัชญาของระบบเกษตรอินทรีย์ที่ “ไม่ทำลายตนเอง ไม่ทำลายผู้อื่น ไม่ทำลายทรัพยากร และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม” ฉะนั้นแนวคิดในการสร้างชุดความรู้ในเชิงเทคโนโลยีการผลิตทางเกษตรอินทรีย์จึงต้องอาศัยพื้นฐานการทำงานต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น เป็นสำคัญ

ปรัชญาที่สำคัญในการสร้างเทคโนโลยีเกษตรอินทรีย์นั้น ควรยึดอยู่บนพื้นฐานของการทำงานแบบมีส่วนร่วมให้เกษตรกรได้รู้จักด้วยตัวเอง ว่าได้เพิ่มปัจจัยใดลงไปในแต่ละแปลงที่เปรียบเทียบกับกันให้รู้ว่าการเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นมานั้นเกิดจากปัจจัยใด โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปรับระดับความคิดให้เกษตรกรและนักวิชาการทำงานร่วมกัน ซึ่งจะเชื่อมโยงถึงการสร้างเทคโนโลยีที่ได้ผลทั้งทางวิชาการและผลในทางการเผยแพร่ต่อชุมชน ทั้งในและนอกเครือข่าย จัดจำกัแตกต่างกัน ที่เกษตรกรเผชิญอยู่นั้นควรจะนำเข้าสู่การวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาในทางวิชาการ เช่น ปัญหาการเผาตอซัง อันเนื่องมาจากเกษตรกรขาดเครื่องมือที่จำเป็นในการไถกลบฟาง และไม่สามารถไถกลบได้จึงต้องมีการไถตอซังก่อน ซึ่งต้องอาศัยหลักทางวิชาการเพื่อคิดค้นวิธีการแก้ไข

ปัญหาให้แก่เกษตรกรก่อนที่จะชักชวนให้เกษตรกรเลิกเผาตอซังโดยไม่มีทางเลือกให้เกษตรกรที่ต้องการจะทำ กรณีนี้จะทำให้เกษตรกรสามารถนำความรู้ทางวิชาการไปปรับใช้ได้ เป็นประเด็นๆ ไป จึงไม่ควรกำหนดวิธีปฏิบัติในรายละเอียดมากเกินไป เพื่อให้เกษตรกรได้มีช่องทางด้านความคิดในการปรับใช้ความรู้เป็นข้อๆ เพื่อความสะดวกในการปรับรูปแบบการทำการเกษตรในแต่ละพื้นที่ ให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างระบบการจัดการกับระบบทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยอาศัยความร่วมมือจากนักวิชาการที่หลากหลายให้เข้าใจถึงการค้นหาแหล่งปัจจัยการผลิต การเปรียบเทียบต้นทุนการผลิต และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากทั้งระบบเกษตรเคมีและระบบเกษตรอินทรีย์ เพื่อการทำงานแบบองค์รวม และค่อยๆ ทำให้เกษตรกรพัฒนาความคิดในการจัดการความรู้ในระดับชุมชน มีข้อมูลจำเป็นที่มีความชัดเจนให้กับชุมชนในทุกด้าน เพื่อประกอบการวางแผนและตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการทำงานด้านต่างๆ แทนการคาดคะเนและมองภาพรวมๆ โดยไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะพิจารณาเพื่อการตัดสินใจในการวางแผน

สาระสำคัญของเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์นั้นอาจแบ่งแยกได้เป็นประเด็นคร่าวๆ ได้แก่ ชนิดและพันธุ์ ของพืชและสัตว์ ที่เหมาะสมกับระบบเกษตรอินทรีย์ การจัดการทั้งในระดับแปลง ระดับฟาร์มและระดับชุมชน ที่สามารถจะทำให้ระบบเกษตรอินทรีย์พัฒนาได้อย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งจำเป็นต้องเน้นในเชิงการจัดการที่ดิน ดิน น้ำ พืช สัตว์ ระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมที่จะทำให้ปัจจัยต่างๆ สนับสนุนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งในเชิงการผลิต และการตลาด ซึ่งจะต้องนำความรู้ดังกล่าวเข้าไปเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดด้านสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยระบบการทำงานแบบเป็นองค์รวม เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง

เทคนิคในการขับเคลื่อนระบบเกษตรอินทรีย์ โดยระบบเศรษฐศาสตร์และสังคมนั้น มีประเด็นที่สำคัญคือ จะต้องทำให้บุคคลทั่วไปและเกษตรกรมั่นใจได้ว่า การทำการเกษตรอินทรีย์นั้นสามารถปฏิบัติได้จริง และเลี้ยงชีวิตอย่างมีความสุขได้ โดยมีผลกระทบทั้งเชิงรายได้ สุขภาพ คุณภาพชีวิต ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยอาศัยเทคนิควิธีการ แนวคิดใหม่ในการวางแผนพัฒนาและขยายผลการทำงาน ที่อาศัยแนวร่วมของสถาบัน องค์กร และเครือข่าย ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อการริเริ่ม และเร่งขยายระบบการผลิต และการตลาดในระบบเกษตรอินทรีย์

สำหรับระบบการตลาดนั้นควรจะมีการเชื่อมประสานทั้งในระดับกลุ่มผู้ผลิต และกลุ่มผู้บริโภค ทั้งในเชิงความเข้าใจ การกำหนดราคา และกำหนดวิธีการปฏิบัติให้เชื่อมโยงกัน ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาในเชิงทัศนคติ ทั้งในระดับเยาวชนและบุคคลทั่วไป ต่อระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ โดยเน้นการพัฒนา วิถีคิด วิถีชีวิต และความเข้าใจเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นคน เพื่อที่จะอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข หรือ การเป็นผู้บริโภคที่รู้จักเลือกผลิตภัณฑ์ที่เป็นประโยชน์กับชีวิตตนเอง ในมุมนี้อาจจะต้องมีการปรับปรุงระบบการสื่อสาร และระบบการศึกษาที่ทำให้สนับสนุนระบบสุขภาพในสังคม โดยกำหนดโจทย์วิจัยที่สำคัญคือ ทำอย่างไรระบบสื่อสารมวลชนและระบบการศึกษาจะทำให้คนเข้าใจความสำคัญของระบบเกษตรอินทรีย์

ความคุ้มค่าทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยอาจประเมินทั้งคุณค่าและมูลค่าในเชิงโภชนา เชิง สมุนไพร ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณของผลิตผลต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากผลการเสวนาได้ สรุปประเด็นสำคัญว่า เกษตรเคมีนั้นยังทำนานมากเท่าไรต้นทุนจะสูงขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่ระบบ เกษตรอินทรีย์ต้นทุนจะลดลงเรื่อยๆ จนถึงระดับที่ไม่ต้องลงทุนใดๆ เลยก็จะได้ผลผลิตสูงและ ต่อเนื่องไปเรื่อยๆ ในมุมมองนี้จะต้องพยายามเน้นต้นทุนต่างๆ ที่จำเป็นต้องมีทั้งในระบบเกษตร อินทรีย์และระบบเกษตรเคมี ตามระดับขั้นต่างๆ ของการพัฒนาระดับความพอเพียง ซึ่งอาจอาศัย บทบาทของภาคเอกชน ที่มีต่อระบบเกษตรอินทรีย์เชิงการปรับเปลี่ยนและเตรียมตัวเพื่อรองรับ สถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ที่อาจต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบการตลาดให้เหมาะสมทั้งใน ระดับพื้นที่ ระดับภาค ระดับประเทศ หรือแม้กระทั่งระดับโลก ซึ่งต้องสอดคล้องกับราคาที่ เหมาะสม การเข้าถึงแหล่งผลิตของผู้บริโภค และการวางแผนให้มีผลผลิตอย่างพอเพียงตลอดปี มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะพืชอาหารธรรมชาติและพืชพื้นเมือง

จากแนวคิดในการทำงานต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ในที่ประชุมได้เสนอแนวปฏิบัติของ โครงการวิจัยต่างๆ ทั้งเพื่อการพัฒนาความรู้และการพัฒนาชุมชน โดยเน้นการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่มีผู้ผลิต นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้บริโภค มีส่วนร่วมตามความเหมาะสม พบกันครึ่งทาง แต่ในบาง ประเด็นนักวิชาการอาจจะต้องทำในห้องปฏิบัติการบ้างเพื่อความชัดเจนของผลที่เกิดขึ้น แต่ยังคง เน้นให้ผลของงานวิจัยกลับสู่ผู้ใช้ สู่อการปฏิบัติและพัฒนา โดยอาศัยการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม การพัฒนาความสามารถแบบสังเกต การสร้างความแม่นยำในข้อมูลที่เก็บ และพัฒนากระบวนการ เรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน จุดเริ่มต้นของการพัฒนานั้นควรพัฒนาจากกลุ่มที่มีความพร้อมอยู่แล้วในด้าน ต่างๆ โดยอาศัยเกษตรกรที่อยู่ในชุมชน กำหนดตัวบ่งชี้ที่ชัดเจนแล้วให้นักวิชาการหาเหตุผลในทาง วิชาการเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวก็จะทำให้เกิดชุดความรู้ที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา คุณภาพและผลิตภาพของดิน ปัญหาการผลิตที่ลดลง ผลผลิตที่ได้รับ และระบบนิเวศในปัจจุบัน การหาพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับระบบเกษตรอินทรีย์ และการค้นหาจุดเด่นต่างๆ ของพันธุ์พื้นเมือง การพัฒนาความรู้ด้านการใช้ปัจจัยเสริม การจัดการน้ำในระบบเกษตรอินทรีย์ และพัฒนารูปแบบ ของการทำเกษตรอินทรีย์แบบต่างๆ ที่เหมาะสมในแต่ละระบบนิเวศ การวิจัยในเชิงเศรษฐศาสตร์ และสังคมนั้นควรอาศัยหลักการทำงานแบบธรรมะวิจัย และพิจารณาคนที่พร้อมจะรับระบบเกษตร อินทรีย์ได้ง่ายเป็นเบื้องต้นก่อน จากการเสวนาพบว่า คนที่สามารถจะรับระบบเกษตรอินทรีย์ได้ง่าย นั้น ได้แก่ คนที่เคยล้มเหลวจากระบบเก่า เห็นทุกข์ รู้สาเหตุของความทุกข์ พยายามค้นหาทางออก และแนวปฏิบัติที่ดีกว่าเดิม คนเหล่านี้จะอยู่ในหลักการที่ว่า “ล้มก่อนจึงคิดได้” แต่ก็จะมีปัญหาติด พันธ์ในเชิงของหนี้สินที่เคยมีมาในระบบเก่ามีระบบการใช้จ่ายเงินที่เคยชินมาจากระบบเดิม มี ระบบครอบครัวและระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวหรือระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่เคยชินใน ระบบเดิม ซึ่งจะทำให้พัฒนาได้ยากพอสมควร แต่คนที่เคยล้มมาก่อนนั้นก็ยังสามารถพัฒนาโดย พิจารณาจากความขยันอยากแก้ไขปัญหากับตนเอง อยากเรียนรู้ มีความกระตือรือร้น คนเหล่านี้

จะพัฒนาได้ง่ายกว่าคนที่ไม่เคยล้มมาก่อน แต่ก็ควรระวังบางคนพูดเก่ง แต่ทำไม่เป็น และในทางกลับกันบางคนก็ทำเป็นแต่พูดไม่เป็น ซึ่งจะต้องมีเทคนิคการจัดการดูแลและรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบที่เอื้ออำนวยให้คนระดับต่างๆ สามารถทำงานร่วมกันได้ ประเด็นสำคัญที่ควรถือเป็นสาระในงานพัฒนาคือความมั่นคงด้านอาหาร ที่ต้องมีปัจจัยเสริมโดยเฉพาะค่านิยมในการบริโภค และการวางแผนจัดการด้านการผลิต และแผนการบริโภคให้สอดคล้องกับระบบทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นและความต้องการของครัวเรือน สาระสำคัญประการหนึ่งที่ควรสร้างความชัดเจนในระดับครัวเรือนก็คือไม่ควรเน้นเศรษฐกิจที่เป็นตัวเงินเพียงอย่างเดียว อันเนื่องมาจากในระบบชุมชนนั้นระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นตัวเงินมีความสำคัญค่อนข้างมาก โดยควรถือว่าการที่ 'ไม่ต้องซื้อ' คือการมีรายได้ เช่นเดียวกัน ซึ่งจะทำให้ความรู้ความเข้าใจของคนที่ทำเกษตรเพื่อพึ่งตนเองมีความเข้าใจและมีศักดิ์ศรี

ในเชิงปัจจัยแวดล้อมทางสังคมนั้นยังมีปัญหาเกี่ยวกับคนที่เข้าใจแบบครึ่งๆ กลางๆ ที่ต้องเผชิญการแย่งชิงทางทรัพยากร ทางความคิด และการแข่งขันในสังคม ไม่มั่นใจในทางเลือกที่ตนเองกำลังทำอยู่ ไม่ทราบหน้าที่ของปัจจัยการผลิตที่ตนเองใช้อยู่ ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามทรัพยากรที่มีอยู่ ทำให้เกิดความลังเลและสับสนในการทำงาน อันรวมถึงทำให้ไม่มีแผนการผลิต และไม่มีแผนการจัดการวัสดุ ฉะนั้นแนวทางที่สำคัญที่จะแก้ไขปัญหานี้ก็คือ การใช้ข้อมูลที่ชัดเจน และภาษาง่ายๆ ที่จะทำให้คนได้คิด และทำให้คิดได้ มีการทบทวนบทเรียน คิดแล้วทำ ทำแล้วคิด พัฒนาเป็นขั้นๆ ยกระดับความรู้ไปเรื่อยๆ กับขั้นการพัฒนา ภายใต้อาการดูแลและสนับสนุนอย่างเข้มแข็งเพื่อไม่ให้เผชิญปัญหาและความสับสนในการทำงาน โดยเน้นการวิจัยเชิงประจักษ์ทำให้ทุกฝ่ายเรียนรู้ร่วมกันได้ดี ในเชิงขององค์กรและเครือข่ายนั้นจะต้องมีบทบาทในการนำความรู้จากแหล่งต่างๆ มาใช้ต่อและขยายผลทั้งในพื้นที่ของตนเอง และพื้นที่อื่นๆ เพื่อให้เกิดการต่อยอดของความรู้โดยอาศัยกลไกพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ฉะนั้นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยภายใต้สองทิศทางใหญ่นั้น จึงควรประกอบด้วย

1. การวิจัยเพื่อปรับเปลี่ยนนโยบายของรัฐให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคม
2. การวิจัยเพื่อพัฒนาระบบราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนให้สอดคล้องกับการทำงานเพื่อวิจัยและพัฒนาาระบบเกษตรอินทรีย์
3. การวิจัยทางสังคม เพื่อค้นหา บุคคล และระบบสังคมที่สามารถพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์ได้ง่าย
4. การวิจัยแนวทางการพัฒนากลุ่มเกษตรอินทรีย์ให้เข้มแข็ง
5. การวิจัยเรื่องกระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มและเครือข่าย
6. การวิจัยเชิงกระตุนจิตสำนึก และการสนับสนุนการพัฒนาจิตสำนึก เทคนิคในการฝึกอบรม ทั้งโดยกระบวนการและเนื้อหาที่ใช้ในการฝึกอบรม
7. การสรุปบทเรียน ทั้งในระดับแปลง ระดับครัวเรือน และระดับเครือข่าย

8. การวิจัยเพื่อทำความเข้าใจปัจจัย กำหนดพื้นที่ที่มีการปฏิบัติได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในเชิงทรัพยากร เศรษฐศาสตร์ ระบบครอบครัว สังคม และสิ่งแวดล้อม
9. การวิจัยเชิงวัตถุวิสัย ว่าปัจจัยใดเหมาะสมในสภาพแวดล้อมใด
10. การวิจัยเชิงการพัฒนาความรู้ การพัฒนากระบวนการกลุ่มเพื่อการเรียนรู้
11. การวิจัยเชิงเทคนิคทางวิชาการด้านดิน ที่ดิน การเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุน การจัดการน้ำ การจัดการศัตรูพืช การจัดการตลาด การจัดการระบบรับรอง และมาตรฐานที่เหมาะสม
12. การวิจัยในยุทธวิธีการตลาดและการกำหนดมาตรฐานรับรองที่จะทำให้เกิดแนวร่วมในการทำเกษตรอินทรีย์มากขึ้น

สำหรับเทคนิคในกระบวนการทำงานของแต่ละโครงการย่อยนั้นอาจพิจารณาได้จาก เอกสารสรุปการเสวนาในแต่ละครั้งที่ผ่านมา ดังรายละเอียดในภาคผนวก

ภาคผนวก

ประเด็นที่สำคัญต่างจากการประชุมเสวนาคำถาม-คำตอบที่สำคัญในระบบเกษตรอินทรีย์

1. เกษตรอินทรีย์ คืออะไร

ตอบ ระบบเกษตรที่ไม่ทำลายตนเอง ผู้อื่น ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม

2. คนที่จะทำเกษตรอินทรีย์ได้ง่าย มีลักษณะพื้นฐานอย่างไร

ตอบ คนที่เคยล้มมาในระบบเกษตรเคมี และต้องการหาทางเลือกใหม่

3. ทำไมเกษตรอินทรีย์คืออยู่แล้ว แต่ไม่ค่อยขยาย

ตอบ คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจ ไม่ทราบ หรือยังติดอยู่กับเกษตรกระแสหลัก

4. งานวิจัยเพื่อการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่สำคัญ ควรเน้นประเด็นใด

ตอบ การวิจัยเชิงประจักษ์

5. งานพัฒนาเกษตรอินทรีย์ ควรเน้นที่ประเด็นใด

ตอบ การพัฒนาจิตใจ ความคิด และแก้ปัญหาการติดลบในระบบทรัพยากรและสังคม

6. เกษตรอินทรีย์ยั่งยืนจริงหรือไม่

ตอบ จริง ถ้ามีความหลากหลายของระบบการผลิตอย่างแท้จริง และผสมผสาน

การกำหนดวัตถุประสงค์ของเกษตรอินทรีย์ก่อนการเสวนา

- เพื่อการพึ่งตนเอง ลดต้นทุน สุขภาพ หรือการค้า
- การเปลี่ยนกระบวนการผลิตทำได้ยาก การเน้นด้านสุขภาพอาจเป็นประเด็นสำคัญ ที่กระตุ้นได้ง่ายกว่า
- ระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ เพื่อการบริโภคเองมีอยู่มาก และโดยทั่วไป มีการทำกิน เหลือขาย การแบ่งปัน
- ถ้าไรไม่จำเป็นต้องเป็นเงิน และที่เป็นตัวเงินไม่จำเป็นต้องสูงสุด
- ถ้าไรที่สำคัญ คือ คนสุขภาพดี ทรัพยากรธรรมชาติ ดินดี สิ่งแวดล้อมดี โดยมองคนเป็นตัวตั้ง ยั่งยืนในเชิงโคบัง
- ควรหา หรือพัฒนาพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับระบบเกษตรอินทรีย์
- การค้าของระบบเกษตรอินทรีย์มีหลายระดับ และควรกำหนดระดับให้ชัดเจนในการทำงาน
- ควรพิจารณาให้ชัดเจน ในด้านรายจ่าย รายได้ ทั้งทางตรง ทางอ้อม
- ควรพัฒนาความสามารถในการแข่งขัน การค้า การจัดการ การบริหาร

- กระบวนการทางสังคม มักเคลื่อนไปช้าและหนักหน่วง จึงควรมีการทำงานทางเศรษฐศาสตร์ รวมกับการขับเคลื่อนทางสังคม
- นโยบายรัฐเอื้อ แต่จะอย่างไร ให้พบกันได้ผู้ผลิต-ผู้บริโภค อย่างจริงจังและต่อเนื่อง อาจต้องมีเครือข่ายเพื่อผลิตและกระจายผลผลิต

ทำอย่างไรจึงจะเริ่ม และเร่งการขยายระบบเกษตรอินทรีย์ได้

1. โดยเทคโนโลยี
 - a. ชุดความรู้ที่มีอยู่แล้ว ทำให้ประจักษ์
 - b. ชุดความรู้ใหม่ที่แก้ปัญหาเดิม-ใหม่ ที่มีในระบบ
 - c. รูปแบบที่ทำให้คนมีความสุข ในที่มีทรัพยากรต่างๆ แตกต่างกัน ดิน น้ำ(สระน้ำ) สัตว์ พืช แต่ละรูปแบบมีความคุ้มค่าอย่างไร เครือข่าย การตลาด
 - i. เกษตรพอเพียง เป็นแนวทางหนึ่ง อยู่ในขั้นการทดลอง จดบันทึก
 - ii. เกษตรประณีต ๑ ไร่ของกลุ่มปราชญ์
 - iii. เกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ
 - d. ขั้นตอนการพัฒนาเกษตรอินทรีย์
 - i. การเจริญร่วมกันของสิ่งมีชีวิตในระบบเกษตรอินทรีย์
2. โดยระบบเศรษฐศาสตร์และสังคม
 - a. การทำให้คนเชื่อว่า จริง และอยู่ได้
 - i. รายได้
 - ii. สิ่งแวดล้อม
 - b. เทคนิควิธีการ แนวคิดใหม่
 - i. หาทางพัฒนา
 - ii. ขยายผลการทำงาน
 - c. แนวร่วม สถาบัน องค์กร เครือข่าย
 - i. ผู้ผลิต
 - ii. ผู้บริโภค
 - iii. บทบาท และการสร้างให้เข้มแข็ง
 - iv. รายใหม่
 - v. เชื่อมโยงกับการวิจัยเชิงประจักษ์
 - vi. รูปแบบขององค์กร ที่ควรจะเป็น
 1. ทาง การ

2. ไม่เป็นทางการ

- vii. บทบาทและระบบขององค์กรเครือข่ายต่างๆในการเริ่ม และเร่งการขยายระบบเกษตรอินทรีย์
 - d. ระบบการติดตามทุกเรื่อง เชื่อมโยง และประสานข้อมูลระหว่าง
 - i. กลุ่มผู้ผลิต
 - ii. กลุ่มผู้บริโภค
 - 1. การเห็นความสำคัญของเกษตรอินทรีย์
 - 2. รณรงค์ให้เห็นประโยชน์ของอาหารพื้นบ้าน ต่อสุขภาพ ที่เชื่อมโยงกับระบบการผลิต
 - e. ทักษะคนเฝ้าชนต่อเกษตรอินทรีย์ (หาแต่อาหารสำเร็จรูป อร่อย แต่อาจเป็นพิษได้มาก ในระบบการปรุงอาหาร) การคิด วิถีชีวิต ศักดิ์ศรี
 - i. ผู้อยู่ในชุมชน ยังเป็นผู้ผลิต
 - ii. ผู้บริโภค
 - f. สื่อ ระบบการศึกษาต่อระบบสุขภาพในสังคม
 - i. ทำอย่างไรสื่อ/ระบบการศึกษาจะทำให้คนเข้าใจความสำคัญของเกษตรอินทรีย์
 - g. การเลิกทำเกษตรอินทรีย์ไปทำเคมี โดยเฉพาะคนที่ยังเข้าไม่ถึงปรัชญาของเกษตรอินทรีย์ ยังทำตามกระแส
 - h. ความคุ้มค่า ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ในทุกด้าน
 - i. การค้นหาคุณค่า (~๘๐%) มูลค่า (~๒๐%) โภชนะ สมุนไพร คุณภาพ ปริมาณของผลผลิต ผลิตภัณฑ์
 - i. เกษตรเคมีอิงนานต้นทุนยิ่งสูง เกษตรอินทรีย์จะลดต้นทุนลงเรื่อย
 - j. ทุนต่างๆ ที่จำเป็นต้องมีในการทำเกษตรอินทรีย์ ในระดับขั้นต่างๆของความพอเพียง
 - k. บทบาทของภาคเอกชน เชิงการเตือนภัย การปรับตัว
 - l. ตลาดสีเขียววันอาทิตย์ (ทุกวัน?) ผลผลิตอินทรีย์สู่ระบบตลาดในระดับประเทศ ตลาดโลก (ราคาที่เหมาะสม การเข้าถึงแหล่งผลิตของผู้บริโภค) ผลผลิตไม่พอ
 - i. พืชป่า
 - ii. พืชพื้นเมือง
- ## 3. โครงสร้างโครงการวิจัย
- a. เชิงปฏิบัติการมีผู้ผลิต นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้บริโภคมีส่วนร่วมตามความเหมาะสม พบกันครึ่งทาง

- i. บางประเด็นนักวิชาการต้องทำในห้องปฏิบัติการ
 - b. ผลของงานวิจัยกลับสู่ผู้ใช้ ผู้การปฏิบัติ และพัฒนา (เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม การสังเกตเป็น มีความมั่นคง แม่นยำ เรียนรู้ไปพร้อมๆกัน)
- 4. ประเด็นที่กลุ่มมีความพร้อมอยู่แล้ว (การหาตัวบ่งชี้ที่เหมาะสมโดยผู้ปฏิบัติ นักวิชาการหาเหตุผล)
 - a. เทคโนโลยี
 - i. คุณภาพของดินและที่ดิน ดินดี(ปัญหาการผลิตที่ลดลง ผลผลิตที่ได้ ระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน) ในเชิงความคิดใหม่ ที่หาตัวชี้วัดต่างๆ ในเชิงภาพรวม ขององค์ประกอบต่างในพื้นที่
 - ii. พันธุ์พืชที่เหมาะสมกับเกษตรอินทรีย์ ข้อเด่นของพันธุ์พื้นเมือง
 - iii. การใช้ปัจจัยเสริม การจัดการน้ำในระบบเกษตรอินทรีย์
 - iv. การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ (ขี้มูล) ในระบบเกษตรอินทรีย์
 - v. รูปแบบของเกษตรอินทรีย์
 - b. เศรษฐศาสตร์และสังคม
 - i. ธรรมชาติ โยนิโสมนสิการ จะพัฒนาในระบบชุมชนได้อย่างไร
 - ii. ลักษณะคนที่รับเกษตรอินทรีย์ได้ง่าย มีลักษณะอย่างไร
 - 1. คนที่ล้มเหลวจากระบบเก่า (เห็นทุกข์ หาเหตุ ทางออก แนวปฏิบัติ) ล้มก่อนจึงคิดได้ แต่ก็จะมีปัญหา
 - a. มีหนี้ติดพัน
 - b. ระบบการใช้จ่าย
 - c. ระบบครอบครัว
 - 2. ขยัน อยากเรียนรู้ กระตือรือร้น
 - 3. บางคนพูดเก่ง แต่ทำไม่เป็น ทำเป็นพูดไม่เป็น
 - iii. ความมั่นคงทางด้านอาหาร ผลิตขายซื้อกินจะทำอย่างไร
 - 1. คำนิยมในการบริโภค
 - 2. การจัดการแผนการผลิต แผนการบริโภค
 - a. การไม่ซื้อคือรายได้ เศรษฐกิจที่ไม่เป็นตัวแทน
 - iv. การเร่ง-คนเข้าใจครึ่งๆกลางๆต้องเผชิญการแย่งชิง ไม่ทราบทางเลือก ไม่ทราบหน้าที่ของปัจจัยการผลิต ไม่มีแผนการผลิต
 - 1. การได้คิดอาจจะทำให้คิดได้ และมีการทบทวนบทเรียน
 - 2. คิดแล้วทำ ทำแล้วคิด พัฒนาเป็นขั้นๆ

3. ให้เด็ก(สมาชิกใหม่)พบกับปัญหาภายใต้การดูแล เป็นเทคนิคการเปลี่ยนความคิด
4. คนนอก(นักวิชาการ)มักจะไม่วางงานวิจัยเพื่อการพัฒนา มีนักวิชาการไม่กี่คนที่เข้าใจ
5. ต้องมีวิจัยเชิงประจักษ์ ทำให้เรียนรู้ร่วมกันได้ดี

v. องค์กร เครือข่าย

1. การนำมาใช้ต่อ และขยายผล
2. กลไกการมีส่วนร่วม

ผลการเสวนาครั้งที่ ๑

รายงานผลการเสวนาเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย

ภายใต้โครงการ “สภาพและประเด็นปัญหาในระบบการผลิตและการตลาดข้าวอินทรีย์”

วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2548

ณ ห้องประชุมกลุ่มเกษตรกรทำนาโนไส่ บ้านโสกชุมปูน อำเภอภูคุดม จังหวัดยโสธร

จำนวนผู้เข้าร่วมประชุม 14 คน

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

1. นายแสวง รวยสูงเนิน หัวหน้าโครงการ
2. นายนิรัตน์ ศรีขำนิ องค์กรพัฒนาเอกชน จากอำเภอเลิงนกทา
3. นายนิคม เพชรผา เจ้าหน้าที่ ธกส.
4. นายบุญกว้าง ปูนปอง ประธานกลุ่มเกษตรกรจากอำเภอเลิงนกทา
5. นายพ่วง กุลวิเศษ กรรมการบริหารกลุ่มเกษตรกรอำเภอเลิงนกทา
6. นายเสถียร วรรณช กรรมการกลุ่มเกษตรกรอำเภอเลิงนกทา
7. นายจันทร์ที ประทุมภา ประชาชนชาวบ้านอีสาน อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา
8. นายคำเคื่อง ภาษี ประชาชนชาวบ้านอีสาน กลุ่มฟื้นฟูความรู้ภูมิปัญญาไทย
9. นายแหยม อนุพันธ์ กรรมการรับรองมาตรฐาน จากอำเภอเลิงนกทา
10. นายสุวัฒน์ชัย จำปามูล ผู้ช่วยปราชญ์ (พ่อจันทร์ที)
11. นายอาลัย พันธุ์พิพัฒน์ ประธานกลุ่มเกษตรกรบักเรื่อ
12. นางสาวธัญทิพย์ ลิ้มประสิทธิ์ สมาชิกเครือข่ายพ่อคำเคื่อง ภาษี
13. นางกัลยกร สุพรหม ผู้ประสานงานโครงการ พอช. จังหวัดอุบลราชธานี
14. นายวิจิตร บุญสูง ประธานเครือข่ายข้าวอินทรีย์ จ. ยโสธร

วาระการเสวนา

- 9:00-9:30 กรณินำโครงการ แนะนำตัว และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรอินทรีย์
- 9:30-12:00 เสวนาปัญหา และขีดจำกัดการทำเกษตรอินทรีย์
- 12:00-13:00 พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13:00-15:00 เสวนาแนวทางแก้ไขปัญหา และประเด็นที่นำไปสู่การทำงานวิจัย
- 15:00-16:00 การหารือการเตรียมการประชุมในครั้งต่อไปกับกลุ่มเครือข่าย

ผลการเสวนา

เมื่อสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมได้มาพร้อมกันในห้องประชุมแล้ว ผู้ประสานงานโครงการได้อธิบายถึงเบื้องหลังที่มาของโครงการพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์ ที่หารือกัน

ทั้งในกลุ่มเกษตรกร และประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่ของ สกว. และเริ่มการประชุมเสวนาโดยการแนะนำตัวของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด และบทบาทที่เกี่ยวข้องกับระบบเกษตรอินทรีย์ หลังจากนั้นที่ประชุมได้หารือ และได้กล่าวถึงขีดจำกัดของการทำเกษตรอินทรีย์ที่ตัวเองเผชิญมาทั้งในส่วนของตัวเอง กลุ่ม และเครือข่าย ประเด็นสำคัญๆ ที่ได้จากการประชุมพอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

1. เกษตรกรส่วนใหญ่สนใจที่จะค่อยๆ เริ่มทำเกษตรอินทรีย์เพียงบางส่วนของพื้นที่ถือครอง ทำให้ไม่สอดคล้องกับระบบการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และตกเกณฑ์มาตรฐานในที่สุด
2. เกษตรกรมีความเข้าใจและความเชื่อตามระบบวิธีคิดอย่างเดิมที่ผ่านมาว่า ถ้าไม่ใช้ปุ๋ยเคมีจะปลูกข้าวไม่ได้ผล และยังไม่มีความเปรียบเทียบระหว่างแปลงที่ใช้เคมีกับแปลงที่ใช้ระบบอินทรีย์
3. มีปัญหาระบบการตลาดอยู่ไกลตัวไม่สามารถติดต่อสื่อสารโดยตรง หรือขายได้ทันที
4. ระบบพัฒนาประเทศและระบบราชการได้มีการพัฒนากลุ่มเกษตรกรอย่างรวดเร็ว โดยไม่มีการเตรียมคนอย่างพอเพียงทำให้เกษตรกรฐานรากยังไม่เข้าใจ ทั้งระดับข้าราชการและระดับปฏิบัติอื่นๆ และมีการประชาสัมพันธ์ที่ไม่ถูกต้อง โดยเน้น การผลิตเพื่อขายเป็นหลัก แต่ผลปรากฏว่าระบบการพัฒนาในพื้นที่ก็ยังแสดงให้เห็นว่ามีการนำปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจจะต้องทำงานวิจัยเชิงสังคมที่สะท้อนถึงความเชื่อศรัทธาของคนที่ยังว่าทำเกษตรอินทรีย์ และในทางกลับกันนโยบายของรัฐก็ยังถูกระบบตลาดส่วนกลางทั้งระดับชาติและระดับโลกตีกรอบจนมีขีดจำกัดในการดำเนินการตามแผนพัฒนา
5. อาจต้องมีการพัฒนาความเข้าใจในส่วนการจัดการส่วนกลาง ส่วนหัวและส่วนฐาน ให้สอดคล้องกัน โดยเฉพาะการจัดการความรู้ แก่ปัญหาความยากง่าย ไม่กีดกันทุน ผลตอบแทนทั้งเชิงเศรษฐศาสตร์และสังคม ไม่เน้นการออมทรัพย์ ไม่พิจารณารายได้แฝงในเชิงของการพัฒนาคนดี และลดค่าใช้จ่าย
6. ในกรณีของกลุ่มและครัวเรือนนั้นมีประเด็นการวิจัยว่าจะทำอย่างไรให้เกิดกลุ่มและพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็ง โดยการพัฒนาความเข้าใจ มีปัจจัยหนุน อบรม ฐานที่ประสบผลสำเร็จ ตัวอย่างการเกิดกลุ่ม และกระบวนการขับเคลื่อน ควรมีการวิจัยสรุปบทเรียน สร้างองค์ความรู้ต้นแบบ ทั้งระดับรายเคียว และรายกลุ่ม ที่จะสะท้อนภาพกระบวนการพัฒนาของกลุ่ม
7. การเน้นการผลิตข้าวอินทรีย์เพียงอย่างเดียว ทำให้เกิดการแข่งขัน เกิดเป็นระบบเชิงเดี่ยวที่ไม่ยั่งยืน จึงควรปรับไปสร้างบทเรียนระบบการผลิตที่ครบวงจร
8. ระบบธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์กำลังเปลี่ยนเป้าหมายสนับสนุนให้เกษตรกรลดรายจ่าย ทำด้วยตนเอง และเชื่อมั่นในปัจจัยการผลิตของตนเอง จึงควรทำวิจัยเชิง

ประจักษ์ระบบเกษตรอินทรีย์เทียบกับระบบเคมี วิจัยเชิงวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นการปลูกจิตสำนึก มีการประชาสัมพันธ์ สร้างการรับรู้ของชุมชน ทั้งเชิงการตลาดภายในและต่างประเทศ ระบบการจัดการตลาดภายในควรจัดการในระบบองค์กรและสร้างยุทธวิธีการตลาดที่เหมาะสม

9. ปัจจุบันรัฐมีนโยบายทั้งเชิงเกษตรอินทรีย์และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ แต่ก็ยังไม่มีมาตรฐานชัดเจนทั้งสองด้าน และยังมีปัญหาการรับรองมาตรฐาน ซึ่งควรเน้นการสร้างมาตรฐานที่ทำให้เกิดแนวร่วมมากขึ้น
10. การพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์ควรทำแบบมีการเปลี่ยนแปลงในระดับครัวเรือนอย่างทันที (หักดิบ) แทนการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป มิเช่นนั้นระบบการผลิตยังจะติดอยู่กับความเคยชินเดิมๆ เช่นเดียวกับการเลิกบุหรี่ซึ่งเพียงลดการสูบบุหรี่นั้นไม่ได้ทำให้เลิกการสูบบุหรี่ได้
11. กรณีการพัฒนาคนนั้นจะต้องปลูกจิตสำนึก จากข้อสังเกตพบว่ากลุ่มเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมในวัดป่าสวนธรรมฯ จะเข้าใจในระบบการเกษตรอินทรีย์ได้ง่ายกว่า จึงควรทำวิจัยถึงเทคนิคการเปลี่ยนจิตสำนึก และการสนับสนุนการพัฒนาจิตสำนึก รวมทั้งเทคนิคการฝึกอบรมทั้งในเชิงกระบวนการและเนื้อหาที่ทำให้มีการทำสรุปบทเรียน ศึกษาดูงานให้ดูของจริงในภาคปฏิบัติหรือทำให้ดู
12. ผลที่ปรากฏขึ้นจริงในทางเกษตรอินทรีย์นั้น มีตัวชี้วัดที่สามารถแสดงให้เห็นให้ผู้เข้าฝึกอบรมเห็นได้อย่างชัดเจน โดยเน้นในประเด็นของการพิจารณา ในประเด็น
 - ก. การปรับปรุงบำรุงดิน ที่ทำให้มีดินและที่ดินที่ดีกว่าเดิม
 - ข. ดูความร่วนและความแข็งของดินในระบบเกษตรอินทรีย์เปรียบเทียบกับระบบเคมี
 - ค. พิจารณาเชิงศัตรูพืช เช่นปลูกข้าวในนาเกษตรเคมี
 - ง. คุณภาพของข้าวเมื่อเก็บไว้หลังจากการหุง จะบูดช้ากว่ากัน
 - จ. คุณภาพของเมล็ดข้าวในระบบเกษตรอินทรีย์
 - ฉ. พิจารณาคุณภาพของผักในระบบเกษตรอินทรีย์เทียบกับเคมี
 - ช. พิจารณาการลดต้นทุนการทำการเกษตร
 - ซ. พิจารณาค่าใช้จ่ายและผลตอบแทนที่ได้รับ
 - ณ. การมีหนี้สินที่ลดลงหรือหมดหนี้
 - ญ. สุขภาพที่แข็งแรงหรือไม่เจ็บป่วย
 - ฎ. พิจารณาความสงบสุขในครอบครัว
 - ฏ. การทะเลาะกันในครอบครัว
 - ฐ. พิจารณาจากการวางเงินไว้ในบ้านแล้วไม่ต้องกลัวหาย

ท. การพึ่งพากันในชุมชนที่ทำเกษตรอินทรีย์

ฅ. ปริมาณต้นไม้ในระบบเกษตรอินทรีย์

ณ. กระบวนการปัญญาในครัวเรือน

13. การทำการเกษตรอินทรีย์นั้นต้องทำจริง คนทำต้องเป็นครูให้คนอื่น เมื่อลองทำเองแล้วจะภาคภูมิใจ การทำครั้งๆ กลางๆ แล้วจะไม่สำเร็จ

14. การทำการเกษตรอินทรีย์จะมีปัญหามากในช่วงปีแรก แต่เมื่อผ่านปี 2 แล้วทุกอย่างจะรวมตัวและดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป

15. การพัฒนากลุ่มเกษตรอินทรีย์ต้องสร้างจากของจริง ลดการใช้ความรู้แบบบอกเล่าผ่านกระดาษ ใช้เทคนิคที่วัดผลได้จริง เช่น คุณภาพดิน คุณภาพน้ำ ปริมาณต้นไม้ และผลผลิต ระบบราคาข้าวดี ขยายง่าย ได้เงินเร็ว มีตลาด จึงอาจต้องทำวิจัยในเชิงปัจจัยผลักดันที่ทำให้เกิดกระบวนการในการขับเคลื่อนกลุ่มเกษตรอินทรีย์

16. คนที่ขาดคุณธรรมต้องเริ่มที่พัฒนาจิตใจก่อน

17. คนที่เกียจอาจไม่จำเป็นต้องแก้ไขแต่อาจต้องพัฒนาในเชิงใช้ปัญญาและความซื่อสัตย์ให้เป็นประโยชน์โดยการพัฒนาระบบการเรียนรู้ พัฒนากลุ่ม และระบบการตรวจสอบในระบบสังคม

18. อาจต้องมีการพัฒนากลุ่มก่อนการสร้างโครงการ

19. ระบบเดิมของการผลิต และการขยายกลุ่มอยู่ในรูปแบบของการขยายซ้ำ แต่มันคงแต่จะทำให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วและมันคงได้อย่างไร

20. กระบวนการรับรองมาตรฐานทำให้คนอยู่ในกรอบและในบางกรณีก็ขาดความรู้ทำให้ไม่มีการพัฒนาที่ถูกต้อง

21. การโฆษณาประชาสัมพันธ์ของฝ่ายราชการไม่ต่อเนื่อง

22. ควรมีการวิจัยระบบการตลาดต่างประเทศและการประกันราคา ตลาดผู้บริโภคในประเทศพัฒนาระบบการตลาดทั้งสองระบบ แนวทางแก้ไขในเรื่องนี้มีข้อเสนอแนะว่าควรนำระบบของ มกท. มาพัฒนานักส่งเสริมเกษตรอินทรีย์เพื่อลดขั้นตอนการดำเนินงาน

23. ควรมีการพัฒนา นโยบายของรัฐที่สนับสนุนการพัฒนาในระบบราชการเพื่อสามารถให้ระบบราชการสนับสนุนการทำงานของเกษตรกรได้

ประเด็นหัวข้องานวิจัยในเบื้องต้น

1. การวิจัยทางสังคม การพัฒนาจิตใจ
2. การวิจัยเชิงวัตถุวิสัย
3. การวิจัยทางการพัฒนากลุ่ม และกระบวนการขับเคลื่อน
4. การวิจัยทางเศรษฐศาสตร์

5. การวิจัยสรุปบทเรียน
6. การวิจัยเชิงการพัฒนาให้ครบวงจร
7. การวิจัยเพื่อกระตุ้นจิตสำนึก
8. การวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการฝึกอบรม
9. การวิจัยเชิงตัวชี้วัดความสำเร็จ
10. การวิจัยระบบการตลาด
11. การวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้

แนวทางการทำงานในขั้นต่อไป

ที่ประชุมได้หารือกันที่จะจัดประชุมในครั้งต่อไปเพื่อระดมความคิดของเครือข่ายเกษตรกรปลูกข้าวอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเสนอให้มีการเชิญเกษตรกรจากจังหวัดยโสธร เกษตรกรในกลุ่มอโศก กลุ่มปราชญ์อีสาน เกษตรกรจากจังหวัดสุรินทร์ นักวิชาการ นักส่งเสริม เกษตรจังหวัด ฝ่ายแผนและนโยบายของกระทรวงเกษตร ฝ่ายการตลาด มูลนิธิมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ กลุ่มองค์กรพัฒนาองค์กรชุมชน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ฯ และ สำนักงานส่งเสริมสุขภาพ มูลนิธิสหกรณ์เพื่อการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น โดยจัดทำเป็นหนังสือเชิญในกลุ่มที่ต้องการเอกสารในการเดินทาง และติดต่อประสานงานทางโทรศัพท์ในกลุ่มเกษตรกรทั่วไป สำหรับสถานที่ที่จะจัดประชุม จะติดต่อที่วัดป่าสวนธรรมร่วมใจ อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร โดยจะมีการบรรยายนำ แจกเอกสาร การประชุมกลุ่มย่อย การนำเสนอ ผลงานของกลุ่ม และสรุปผลการประชุม

ผลการเสวนาครั้งที่ ๒

รายงานผลการเสวนา ครั้งที่ 2

การพัฒนาอุทยานวิจัยเกษตรอินทรีย์ ภายใต้โครงการ

“สภาพและประเด็นปัญหาในระบบการผลิตและการตลาดข้าวอินทรีย์”

วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548

ณ ศาลาวัดป่าสวนธรรมร่วมใจ อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร

จำนวนผู้เข้าร่วมประชุม 81 คน

รายชื่อผู้เข้าร่วมเสวนา

ที่	ชื่อ – สกุล	หน่วยงาน, เครือข่าย, กลุ่ม
1.	ผศ.ดร.แสวง รวยสูงเนิน (หัวหน้าโครงการ)	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2.	นายอาทิตย์ แดงพวงไพบูลย์	เครือข่ายครูบาสุทธินันท์
3.	นางสาวจันทร์เพ็ญ สอนสมสุข	สำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร
4.	นายปัญญา สัมพะวงศ์	สำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร
5.	นายบัวพันธ์ ชะรัมย์ย์	ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
6.	นายทองอวน เทศไทย	กลุ่มเกษตรอินทรีย์ อ.กุฉินท
7.	นายทวีชัย ภูมิสาขา	เกษตรอำเภอเลิงนกทา
8.	นายสุกัร สมบูรณ์	ปราชญ์ชาวบ้าน
9.	นายสวัสดิ์ ป้าอ้อม	เกษตรกรต้นแบบ
10.	นายขลุ ธวัช	เกษตรอินทรีย์ จ.อุบลฯ
11.	ร.ค.นิคม เพชรผา	ธกส.
12.	นายบุญเหลือ สายแหว	เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ จ.อุบลฯ
13.	นายผดุง เวฬุวนารักษ์	ชมรมรักษ์ธรรมชาตินาโ
14.	นายรัชชัย ไตรทิพย์	ประชาสังคมกาฬสินธุ์
15.	นายทอมสัน ชันสัมฤทธิ์	ปราชญ์ชาวบ้าน
16.	นายประทีป กระจายพันธ์	เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ จ.อุบลฯ
17.	นายเริ่ม ชูรัตน์	เกษตรอินทรีย์ อ.กุฉินท จ.ยโสธร
18.	นายบุญกอง สุวรรณเพ็ชร	เครือข่ายเกษตรอินทรีย์โนนยาง
19.	นายบุญธง ลู่วงศ์	เกษตรอินทรีย์ อ.ป่าดัว
20.	นายลี นามตาแสง	เกษตรอินทรีย์ อ.ป่าดัว

21.	นายบุญมี สุทวาศ์	กลุ่มพ่อชาลี มาระแสง
22.	นายบุญ เจริญวงษ์	กลุ่มพ่อชาลี มาระแสง
23.	นายกิ่ง พรรณรัตน์	กลุ่มพ่อชาลี มาระแสง
24.	นายสิทธิพร อ่อนศรี	เครือข่ายกองทุนชุมชน จ.อุบลฯ
25.	นายประวี ะลิวงษ์	เครือข่ายกองทุนชุมชน จ.อุบลฯ
26.	นางสาววิไลลักษณ์ เกศกุล	สหกรณ์เกษตรอินทรีย์ อ.เลิงนกทา
27.	นายบุญกว้าง ปุ่นปอง	สหกรณ์เกษตรอินทรีย์ อ.เลิงนกทา
28.	นางสาวมณี หงส์พิพิธ	ชมรมรักษ์ธรรมชาติ
29.	นางทองศรี เทศไทย	เกษตรธรรมชาติ(หนองขอ)
30.	นายบุญเย็น ศรีมันตะ	เกษตรอินทรีย์
31.	นายพรชัย สุราราชณ์	ปราชญ์ชาวบ้าน จ.บุรีรัมย์
32.	นายไชยา เข้มพันธ์	เกษตรอินทรีย์ จ.ยโสธร
33.	นางสาวอัจฉราภรณ์ เชาวเหม	สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์
34.	นายสมชัย รักสกุลสุขเกษม	มูลนิธิสายใยแผ่นดิน
35.	นางสาวหนูพิศ ดุงเกษแก้ว	กลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ
36.	นายสวัสดิ์ ทองน้อย	ชมรมรักษ์ธรรมชาติ
37.	นายจำเนียร สุตินุตร	ปราชญ์ชาวบ้าน
38.	นายเจริญวิทย์ เสน่หา	สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรฯ
39.	นายอุทัย ปัญญาวิทย์	เกษตรอินทรีย์บ้านยาง
40.	นายพ่วง กุลวิเศษ	เกษตรอินทรีย์เลิงนกทา
41.	นายบุญเพ็ง ไตรทิพย์	ประชาสังคมกาฬสินธุ์
42.	นางสุพัฒน์ ชะนะฉิล	เกษตรอินทรีย์ไร้สาร ลำไย
43.	นายถนอม อ้วนคำภา	เกษตรอินทรีย์ไร้สาร ลำไย
44.	นางคำปุ่น เสกศิริ	เกษตรอินทรีย์ กุดหิน
45.	นายทองพูน ถึงแสง	เกษตรอินทรีย์ กุดหิน
46.	นายทวีวัฒน์ แสงสว่าง	สหกรณ์จังหวัดยโสธร
47.	นายสุพจน์ ขวาสระแก้ว	สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลฯ
48.	นายจันทร์ที ประทุมภา	เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อ.ชุมพวง
49.	นายวิจิต ประทุมภา	เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อ.ชุมพวง
50.	นายวิวัฒน์ ศรีเมือง	เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
51.	นายเพิ่ม เดิมกล้า	เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน